

Pred nami je pomembna in težko pričakovana monografija o indijskem bogu Yamu (Yama) in o njegovi vlogi v staroindijskih religioznih in mitoloških predstavah iz različnih zgodovinskih obdobj. Delo temelji na podrobnih citatih iz vedskih in puranskih tekstov in vsebuje tudi kritiko interpretacij starejših indijskih raziskovalcev te tematike. Slovenskim raziskovalcem primerjalne mitologije pa prinaša obilo zanimivih povezav, še zlasti z likom Kresnika. Avtorica je specialistka za sanskrt na Univerzi v Barodi. Že v uvodu na kratko opiše paradoksalnost Yamovega lika, kakršen se pojavlja od vedskega obdobja: sin boga Vivasvata (t.j. Sonca, op. Z.Š.), ki pa pogostokrat nastopa le kot »kralj«; je nesmrten, a vendarle »tisti, ki prvi umre«; in čeprav umre, nikoli ne velja za navadnega smrtnika. Kasneje ta kralj mrtvih postane bog smrti ali kar posebljena smrt.

V metodološkem smislu se avtorica opira na filološko-literarno analizo in na diahroni koncept, saj je le tako mogoče slediti vsej kompleksnosti sprememb, ki so jih prinašala posamezna zgodovinska obdobja. Po R.N. Dandekarju (*Vedic Mythological Tracts*) je bil v zgodnji časovni fazi Yama tisti, ki se je prostovoljno žrtvoval na daritvenem ognju za rodovitnost in dobrobit človeštva. Puruša je po Dandekarju le svečeniška modifikacija izvirnega mitološkega koncepta Yama. V naslednji fazi skupaj s sestro Yami postane začetnik človeške rase, nato vladar umrlih, še kasneje se poveže z mitološko predstavo o Manuju, v poslednji fazi pa Manu sam prevzame funkcije, ki so nekdaj pripadale Yamu. Glede na svojo božansko genealogijo, funkcijo, zunanjo podobo in hierarhijo ima Yama v staroindijski književnosti številne vzdevke in attribute. Nekateri odlomki vedskih tekstov mu pripisujejo tudi oblast nad zemljo (človeškim svetom) in vlogo sodnika pokojnih duš. Yama je bil po mnenju avtorice primerljiv z vedskim Purušom in je tako dobil funkcijo praočeta človeštva.

Po staroindijskem izročilu naj bi bila Yamova podoba prijetna za pravičnike in strašljiva za grešnike. V epizodi o Savitri (*Matsya purana* 210.5-7) je imel barvo modrega lotosa in je, ovešen z zlatim okrasjem, izgledal »kot teman deževni oblak, razsvetljen z bliski«. Pogostokrat je jezdil na črnem bivolu. Drugič je bil spet mladenič z žarečo poltjo in lasmi. V vedskih tekstih je bil povezan z bogovoma Varunom in Agnijem (prvi ureja moralni in kozmični red ali nastopa v vlogi kaznovalca za človeške grehe, drugi pa je udeležen pri pogrebni obredih kot zemeljski ogenj, ki upepeli truplo in ponese dušo v nebo). V kraljestvu Yama, na južni strani neba, v »šesti deželi«, prebiva tudi ptica z zlatimi krili, poslanka boga Varuna (primerjaj naše verzije tega motiva!). Tam Yama vlada dušam umrlih pravičnikov. Kljub temu ni božanstvo smrti (*Mrtyu*), čeprav so opazne tendence, da bi ta dva lika povezali, zlasti v kasnejši vedski literaturi. Tako je – vsaj sprva – Yama vladar mrtvih, *Mrtyu* pa vlada svetu živih in jih vodi v onstranstvo.

V postvedskih (puranskih) tekstih je Yama, kot sin Sonca (*Śurya*), obdržal še nekatere solarne značilnosti, vendar je postopno dobival lunarne poteze, pri čemer se je zmanjševal tudi njegov hierarhični status med bogovi. Tako po *Jaiminiya brahmani* (1.246; 1.28) Yama prebiva na Luni, ki pa je po starejših vedskih pričevanjih le vmesna postaja na poti rajnih duš na še višje nebo. To velja za vse pokojnike, ne glede na to če potujejo po poti »navadnih« ali zaslužnih posameznikov (*pitryana ali devayana*). Po drugih indijskih raz-

lagah pa gredo nekatere duše po *devayani* prek Lune v najvišje nebesne višave, druge pa se z lunarne sfere po *pitryani* vrnejo nazaj na zemljo k ponovnim rojstvom. Tu se kaže zanimiva zveza z našimi izročili o Luni, ki potegne orača k sebi, ali z upodobitvami Lune na balkanskih stečkih. Vendar kaže, da so duše tudi pri nas potovale še višje, vse do Rimske ceste in ozvezdja Oriona.

Yamovo razkošno vladarsko mesto leži po nekaterih besedilih Puran južno od »sve-tovne gore« Meru, kamor duša pokojnika pešači dolge dneve, še prej pa mora prečkati gorečo reko Vaitarani. Yamovo kraljestvo je kraj pravičnosti, kjer je zrak prežet z dišavami in kjer je slišati opojno glasbo, kjer tečejo reke mleka in kjer stojijo hribi iz masla, kjer ni mraza, skrbi, lakote in starosti. Yamova palača se svetlika kakor zlato. Dušo umrlega pri-pelje tja Yama sam, kadar gre za plemenitega in zaslužnega pokojnika, v drugih primerih pa njegova pomočnika Mrtyu in Kala. Tam (po puranski in delno tudi po vedski literaturi) nastopi Yama kot sodnik, ki duši pravično in nepristransko dodeli nagrado ali kazen za njena dejanja v preteklem življenju. Mrtyu je tu bog/boginja smrti, ki nastopi takrat, ko to vnaprej določijo višji bogovi; je torej »božja dekla«, kot smo jo imenovali tudi na Sloven-skem. Kala je božanstvo časa, ali še bolje, časovnega ciklusa. Postopni degeneraciji Yamo-vega lika je mogoče slediti skozi nekatere mlajše puranske tekste, po katerih krepostnim dušam sploh ni več treba prek Yamovega kraljestva, temveč gredo kar naravnost v višje nebesne sfere.

Morebitno paralelo med Yamovim obredjem in staroslovanskimi šegami vidimo tudi v indijskih kremacijah pokojnikov na križiščih poti in to na južni strani, ki pripada Yamu. O nekih – ne dovolj pojasnenih – slovanskih obrednih praznovanjih na razpotjih nam poroča npr. češka *Praška kronika* iz 12. stoletja. Vendar so v Indiji na južnih krakih križišč goreli le pogrebni in ne žrtveni ognji; slednje so zažigali na severni smeri in so ob njih darovali bogovom. Z našimi mitološkimi predstavami je mogoče povezati tudi indijske ideje o Yamu (»dvojčku«) in njegovi sestri, o predestinaciji smrti in o ponov-nem utelešenju duše v obliki rastline, živali ali človeka. Pri tem je seveda treba upoštevati, da so takšne ideje razširjene še v številnih drugih kulturah. Zanimiv pa je paralelizem boga Brihaspatija, "božanskega svečenika", z njegovimi zemeljskimi namestniki *brihaspa-tiji* – brahmani. To bi lahko pojasnilo, zakaj imamo na Slovenskem poleg polbožanskega Kresnika in demonskega Vedomca tudi človeške kresnike in vedomce.

Ob vseh odlikah obravnavane monografije, ki je zaobsegla težko obvladljivo količi-no virov, ostajajo nepojasnjena nekatera vprašanja, npr. nesoglasja med različnimi – celo sočasnimi – indijskimi razlagami. Ali to pomeni koeksistenco več različnih mitoloških tradicij o Yamu? Pohvalno je, da je v knjigi vrsta dragocenih slikovnih prilog o staroindij-skih upodobitvah boga Yama. Med pomanjkljivostmi pa bi omenili (pre)ozek primerjalni vidik, kar je vidno tudi pri izboru literature: še zlasti pogrešamo komparacije z bližnjim iranskim Yimom.

Zmago Šmitek